

SUMMARY

Petrichenko L. Psychological-pedagogical technology of individual counseling help to students in the learning process.

The author conducts an advanced study of students' individual counseling during educational process from psycho-pedagogical positions. The methods of the research were scientific literature analysis, synthesis and systematization of scientific views.

It has been determined that personal communication is intended to contribute to decrease the psychological discomfort of the students during the period of adaptation, to provide individual preparation for examinations, psycho-pedagogical counseling and support in unfavorable living situations, etc. The advanced research of two main kinds of students' individual counseling in higher educational establishments such as psycho-therapeutic and properly educational gives grounds to the author to determine a number of progressive psycho-pedagogical technologies which are suitable to use during students' individual counseling (technology of attention disclosure, technology of paraphrasing, technology of opinion stimulation and also techniques "I – address to", "We – approach", four-stage formula of request, etc.).

Psychotherapeutic communication is for the tutors and lecturers one of the most important by its volume and efficiency in the implementation of individual counseling to the student, since it is designed to contribute to reducing the psychological discomfort of the young man in the period of adaptation to training in adverse moments in his/her life. This type of counseling is gaining more importance and prospects in connection with the democratization and humanization of education, which actually marks a new stage in ensuring the psychological comfort of the student youth during training, i.e. higher quality of education in Ukraine.

Individual teacher's communication is aimed at identifying the transmission of teacher's knowledge to student and depends on individual psychological characteristics and level of skills of the teacher, his notions about what it's supposed to be.

In the way of further research of touched upon problems, the author proposes the further development and realization of innovation techniques of pedagogical relations between teachers and students of higher educational establishments, teachers' orientation on productive pedagogical relations with students and their parents during consultative and educational activities.

Key words: *students' individual counseling, psycho-therapeutic and educational counseling, communicative demands to teachers of higher educational establishments, techniques of students' individual counseling.*

УДК 37.013.42

О. І. Рассказова

Комунальний заклад

«Харківська-гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради,

В. Л. Григоренко

Харківський Національний педагогічний

університет імені Г. С. Сковороди

СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА ОЗНАКА СОЦІАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В ЕПОХУ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

За мету статті взято поглиблене вивчення із соціально-педагогічних позицій суб'єктності як важливої ознаки соціальності дітей і молоді. Методами дослідження виступали аналіз наукової літератури, синтез, систематизація

поглядів учених. Проведене дослідження дало авторам підстави для цікавих узагальнень щодо суттєвих характеристик суб'єктності як важливої ознаки соціальності дітей і молоді в епоху суспільних трансформацій. Через дослідження специфіки суб'єктності в час соціальних перетворень автори пропонують розширювати уявлення про основні тенденції зміни соціальності суспільства, окремих соціальних груп, особистості.

Ключові слова: суб'єктність, соціальність, суспільство, соціальні групи, особистість, суспільні трансформації.

Постановка проблеми. У контексті активізації суспільних перетворень у напрямі розвитку євроінтеграції, що супроводжується посиленням міжкультурного обміну, усе більшого значення набувають питання формування в дітей і молоді здатності встановлювати й підтримувати контакти з різними соціальними суб'єктами, брати участь у мультисуб'єктній взаємодії, приймати відповідальні рішення й бути джерелом особистої активності, індивідуального творчого ставлення до суспільного буття, національних традицій і здобутків власного народу та світової культури. У зв'язку з цим, визначальними для розвитку соціальності особистості стають характеристики індивіда або соціальної групи, пов'язані з проявами суб'єктності.

Аналіз актуальних досліджень Дослідження суб'єктності є предметом постійного наукового інтересу вітчизняних учених-соціальних педагогів, що набуває значної актуальності в умовах суспільних трансформацій і має значну історію розробки, пов'язану з іменами Б. Ананьєва, П. Блонського, Л. Божович, Л. Виготського, З. Карпенко, О. Киричука, С. Рубінштейна, які з позицій аксіологічного та діяльнісно-особистісного підходів до духовно-морального розвитку особистості, стверджували, що сама людина в процесі творчої життєдіяльності стає суб'єктом власного розвитку, наголошуючи на рушійній силі суб'єктності для розвитку людства, для пізнання людиною самої себе та світу.

Сьогодні проблема суб'єктності порушується в працях багатьох сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників (Б. Ананьєв, С. Ахієзер, А. Бездидько, М. Боритко, В. Курило, С. Савченко, Е. Сайко, В. Слободчиков, О. Сухомлинська, С. Савченко, С. Харченко та ін.), аналіз яких дає нам підстави для важливих у сучасному науковому контексті узагальнень щодо співвідношення суб'єктності та соціальності. Проте, незважаючи на значну дослідженість різних аспектів суб'єктності особистості, питання розгляду суб'єктності як важливої ознаки соціальності дітей і молоді в сучасну епоху суспільних трансформацій усе ще потребує поглибленого вивчення із соціально-педагогічних позицій, що є **метою** цієї статті.

Методи дослідження. Аналіз наукової літератури з метою з'ясування існуючих у науці поглядів на досліджуване поняття; синтез, узагальнення, систематизація для обґрунтування ідеї щодо провідного значення суб'єктності як важливої ознаки соціальності дітей і молоді в сучасну епоху

суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи праці дослідників знаходимо численні підтвердження взаємозв'язку досліджуваних категорій. Так, М. Боритко, відзначаючи сутність суб'єктного начала в людині, пов'язує його із соціальністю. «Якщо особа й індивідуальність – це два способи буття в суспільстві, – пише автор, – то суб'єктність ми уявляємо як єдність цих двох аспектів. Насправді, неможна стверджувати своє самозростання, не будучи виділеним із середовища, але також не видається можливим конструктивне самоутвердження без ідентифікації з середовищем» [1]. Ця думка підтримується й О. Севаст'яною, яка зазначає, що виховний процес, а, отже, і процес формування суб'єктних якостей особистості має розглядатися в контексті соціальності [7, 15].

Дійсно суб'єктність дозволяє людині дієво пов'язати особистий внутрішній світ і зовнішній соціальний світ. За твердженням В. Франкла, цитованим Л. Гриценко: «неповторність людської особистості виявляє свій внутрішній смисл у тій ролі, яку особистість відіграє в цілісній спільноті. Смисл людського індивіда як особистості трансцендентує його межі в напрямі спільноти. Саме спрямованість до спільноти дозволяє смислу індивідуальності перевершити власні межі» [2, 53]. Доводячи свою думку дослідник спирається й на погляди В. Слободчикова, який розглядає подійну спільноту як джерело розвитку суб'єктності, розуміючи ситуацію розвитку як сукупність передумов та умов, що зумовлюють простір взаємодії учасників цього процесу [2, 53]. Самодостатність людини як суб'єкта творчого життєвого неповторного здійснення становить головну її цінність – гідність особистості. Цей акт самореалізації людиною своєї персональності в гідну свого смисложиттєвого покликання особистість може відбутися лише за умов її морального самоствердження. Останнє, як уже було зазначено, є результатом ставлення людини насамперед до іншої людини, якій також притаманна персональність. А таке ставлення поширюється на людську спільноту, що за об'єктивних життєвих умов являє собою суспільство, суспільні групи у вигляді класів, націй, країн тощо. Такого роду ставлення має як духовний, так і практично-діяльнісний характер, сутністю якого є створення умов, за яких би розгорталася персональність кожної людини як особистості [3, 165–179].

Виходячи з цього, визначаємо як спільне між суб'єктністю та соціальністю – властивість поєднання внутрішнього світу індивіда та зовнішнього соціального світу. Проте, очевидно, що ці поняття, хоча і є тісно взаємопов'язаними, не є синонімічними. Для чіткого окреслення смислових зв'язків між ними розглянемо зміст дефініції «суб'єктність» більш докладно.

У сучасній педагогіці термін «суб'єктність» трактується як здатність людини бути стратегом своєї діяльності, ставити й коригувати цілі,

усвідомлювати мотиви, самостійно будувати плани в житті, що визначає ступінь свободи особистості, її гуманності, духовності, життєтворчості [8, 8]. Отже, сучасні уявлення про суб'єктність включають характеристики особистості, що визначають поведінкові стратегії, зокрема й планування життєдіяльності, прогнозування її результатів.

Ця думка спостерігається й у М. Сергєєва, який серед важливих рис індивіда як суб'єкта діяльності виокремлює активну позицію особистості, починаючи від активного цілепокладання, здійснення операцій і конструктивного коригування способів діяльності в усіх ситуаціях і закінчуючи прагненням і здатністю критично й інноваційно рефлексувати та прогнозувати результати діяльності й відносин. [6, 71–73].

На думку В. Циби, суб'єктність особистості, окрім свідомої активності суб'єкта в конструктивній діяльності, визначається наявністю ступеня свободи в прийнятті рішень під час задоволення власних матеріальних і духовних потреб у взаємодії з іншими суб'єктами [9, 136–137]. Свобода особистості, коли в процесі діяльності детермінація дій відбувається в самій людині, а не в зовнішній реальності, а також внутрішня незалежність від «зовнішнього світу», зовнішніх впливів, незалежність не в значенні ігнорування, а в значенні стійкості поглядів, переконань значень, мотивів, відзначаються як важливі риси особистості як суб'єкта діяльності й М. Сергєєвим [6, 71–73].

Для поглиблення розуміння сутності суб'єктності як важливої складової соціальності людини наведемо думку В. Циби про те, що суб'єктність особистості передбачає наявність: вартісних резервів; статусу в кожній соціальній інституції (трудоному колективі, громадській організації, аматорській студії, сім'ї та ін.); моральних і правових, формальних і неформальних регламентів (права й обов'язки відповідно до статусів організацій, правил і звичаїв спільнот, до яких належить суб'єкт) [9, 136–137]. Разом із цим, слідом за М. Сергєєвим важливо підкреслити, що однією з основних рис особистості як суб'єкта діяльності є здатність не тільки привласнювати світ предметів та ідей, але й проводити їх, перетворювати, творити різними методами (усвідомленням і прийняттям мети, завдань, установок діяльності на сучасному й майбутньому етапах; володінням основними необхідними процедурами, уміннями й основами реалізації діяльності; розумінням власної значущості для інших людей, відповідальності за результати своєї діяльності; здібністю до рефлексії, потребою в ній як необхідній умові свідомого регулювання власної поведінки) [6, 71–73].

Крім того, посилаючись на О. Севаст'янову, відзначимо, що для людини як суб'єкта діяльності дуже важливим є позитивне власне ставлення до цієї діяльності [7, 15]. У цьому русі розглядає суб'єктність і В. Давидов, який підкреслює, що суб'єктна особистість «має здатність діяти

на власне переконання в складних ситуаціях, протистояти несприятливим обставинам, не боячись утручатися в перебіг подій, проявляючи тверду волю й характер та приймаючи на себе всю соціальну відповідальність за можливі наслідки» [4, 57].

Досліджуючи суб'єктність як важливу ознаку соціальності дітей і молоді в епоху суспільних трансформацій, підкреслимо існуючу в науці думку, що стати суб'єктом певної діяльності – означає освоїти цю діяльність у всіх її можливих формах, набути здатність до її здійснення в стандартних ситуаціях і досвід творчого застосування принципів цієї діяльності в нестандартних, непередбачених обставинах [7, 15]. При чому, особливої актуалізації в руслі порушеної проблематики набуває теза, що суб'єктом не можна стати, ним можна лише ставати, оскільки суб'єктність полягає в саморозвитку, самоутвердженні, які в ситуаціях виховання протікають у формі самопізнання людини, самооцінки, усвідомлення себе, своїх особливостей, можливостей, достоїнств, недоліків [1].

Подовжуючи важливу в межах нашого дослідження думку щодо специфіки розгортання суб'єктності в мінливих умовах сьогодення, наведемо висловлювання С. Савченка: у «педагогічній науці суб'єкт розуміється не як окрема людина чи група, а як особливий психологічний стан особистості. Такий стан, на жаль, не постійний, і для його виникнення необхідні спеціальні умови. Правильним є твердження про те, що суб'єктність особистості не є характеристикою постійною, вона лише буває» [5, 9–13].

Таким чином, суб'єктність постає як характеристика мінлива, ситуативна, зумовлена обставинами, тобто така, що надто складно підлягає визначенню та оцінці. Хоча, при цьому, саме формування суб'єктних властивостей особистості деякі вчені (Є. Бондаревська) вважають головним критерієм оцінки якості виховання [8, 8].

Вважаємо, що оцінити суб'єктність особистості у вимірах минулого та сьогодення, як щось накопичене, наявне можливо лише розглядаючи поняття «суб'єктивний досвід», що розуміється як досвід пережитої поведінки та поведінки, що реалізується в цей момент, у якій сама людина може рефлексувати власні можливості, у якій вона знає правила організації своїх дій і свого ставлення, на основі самоусвідомлення значущих для неї цінностей. Найістотніше, що відзначається в характеристиці суб'єктного, – це «проймання» засвоєних опосередкованих форм досвіду безпосередньо чуттєвими уявленнями. Це перетворює набуте «чуже» знання – знання для всіх у знання власне – суб'єктне [2, 60].

Розгляд суб'єкта як індивідуальності, яка в процесі життя нарощує власний суб'єктний потенціал спрямований на самоствердження в суспільстві відкриває дихотомічний бік і дискусійну природу співвідношення «соціальність – суб'єктність», у якому віддзеркалюються всі суперечності

колізії «особистість – спільнота», що на думку Л. Гриценко, «при інтегративному підході вирішується через їх поєднання у виховному процесі, що являє собою єдність безперевного та дискретного» [2, 53]. Учена наголошує, що «виховання складається з низки ситуацій (колізій), які можуть вирішуватися таким чином, щоб сприяти розвитку особистості чи спільноти. Однак, у цілому, це завжди призводить до підвищення рівня розвитку як особистості, так і спільноти, оскільки розвиток одного тягне за собою розвиток іншого. Чим більш розвинута спільнота (у будь-якому плані: моральному, інтелектуальному, емоційному та ін.), тим більше можливостей здобуває кожний її член для власного особистісного розвитку. Та, навпаки, розвиток спільноти залежить від розвитку особистостей, що її складають. У спільноті, що знаходиться на високому рівні організованості (колективі), її інтелектуальне, моральне, емоційне поля не є простою сумою відповідних індивідуальних полів її членів. У такій спільноті будь-яке поле вбирає до себе все найкраще, що є у членів спільноти, нівелюючи наявні в них недоліки» [2, 53]. Отже, саме виховання, як специфічний вид діяльності, а особливо соціальне виховання, створює умови для розвитку соціальності дитини через стимулювання її суб'єктності та навпаки.

Висновки. Наведене вище, дає нам підстави для цікавих узагальнень щодо суттєвих характеристик суб'єктності як важливої ознаки соціальності дітей і молоді в епоху суспільних трансформацій.

На особливу увагу заслуговує той факт, що суб'єктна особистість – це не сам індивід, а його певний ситуативний стан. Отже, явище суб'єктності не є очевидним і передбачає створення певних умов, для його прояву. Такими зовнішніми умовами виступають суспільні перетворення, критичні події, соціальні ситуації, що вимагають від індивіда нетривіальних активних дій тощо. Важливою умовою розвитку суб'єктності індивіда є, крім того, наявність у нього усвідомленої мети й мотиву тієї діяльності, у яку він включений своєю активністю.

Оскільки суб'єктність не є постійною якістю або характеристикою, а визначається як те, що *трапляється*, вона може з'являтися, а може зникати в життєдіяльності одного й того самого індивіда. Дана властивість відрізняє суб'єктність від соціальності, оскільки остання характеризується більшою стійкістю та стабільністю існування у структурі особистості – одного разу увійшовши до соціального світу людина, як правило, вже не втрачає цієї здатності протягом усього свого життя. Так, набуті в дитинстві навички, стратегії, досвід соціальної взаємодії (мова, етикет, соціальні заборони, традиції, розумові й поведінкові патерни тощо) завжди залишаються з людиною (окрім критичних випадків: втрати пам'яті, тяжкої психічної хвороби тощо), проте, у різні вікові періоди життя людини, у різних життєвих ситуаціях можуть актуалізуватися, або навпаки, втрачати своє значення, проявлятися або існувати латентно, перероблятися та творчо застосовуватись особистістю,

змінюючись до невпізнанності, набувати розвитку або гальмуватися.

Суб'єктність є більш залежною від психологічних, соціальних, просторових, часових умов соціально-особистісною характеристикою людини й може розглядатися саме як ситуативний прояв соціальності, її «виблиск», у якому відбивається якість і специфічність набутої людиною соціальності. Через дослідження специфіки суб'єктності в час суспільних перетворень можемо скласти уявлення про зміни у змісті соціальності суспільства, окремих соціальних груп, особистості.

Особистість, якій притаманна суб'єктність є носієм певних дієвих характеристик, виступає джерелом діяльності, має мотив цієї діяльності, володіє задумом і засобами для її реалізації, зацікавлена в її результатах і несе за них відповідальність. З цих позицій соціальність особистості є умовою прояву нею у певних ситуаціях суб'єктності; ступень прояву суб'єктності можна побачити та ситуативно оцінити за допомогою визначених параметрів (мотивованість, цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, результативність тощо), які, проте, не дозволяють повністю осмислити само джерело суб'єктності – соціальність, якщо не внести до їх переліку такі виміри як соціальна спрямованість, гуманність, дружність до оточуючих, врахування суспільних інтересів, необхідність у розвитку яких особливо загострюється в епоху суспільних перетворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности : монография / Н. М. Борытко ; науч. ред. Н. К. Сергеев. – Волгоград : Перемена, 2001. – 181 с.
2. Гриценко Л. И. Теория и методика воспитания : личностно-социальный подход : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. И. Гриценко. – 2-е изд., стер. – М. : Академия, 2008. – 235 с.
3. Гур В. І. Етичні засади морального виховання як сутнісної складової соціальної реабілітації студентів з особливими потребами / В. І. Гур, О. В. Андрусенко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наукових праць. – К. : Університет «Україна», 2004. – 448 с.
4. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996. – 544 с.
5. Савченко С. В. Субъектность личности в контексте социально-педагогического подхода / С.В. Савченко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 3. – С. 9-13.
6. Сергеев Н. К. Непрерывное педагогическое образование: концепция и технологии учебно-научно-педагогических комплексов (Вопросы теории) : монография / Н. К. Сергеев. – СПб., Волгоград : Перемена, 1997. – С. 71-73.
7. Севаст'янова О. А. Студентська молодь у контексті суб'єкт-суб'єктних соціалізаційних виховних впливів у ВНЗ / О. А. Севаст'янова // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2008. – № 3. – С. 14–20.
8. Хорошайло О. С. Виховання духовно-моральних цінностей у студентів з обмеженими фізичними можливостями : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Олена Станіславівна Хорошайло ; Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – Луганськ, 2008. – 203 с.

9. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : навч. посібник / В. Т. Циба. – К. : МАУП, 2000. – 152 с.

РЕЗЮМЕ

Рассказова О. И., Григоренко В. Л. Субъектность как важная характеристика социальности детей и молодежи в эпоху общественных трансформаций.

Цель статьи – углубленное изучение с социально-педагогических позиций субъектности как важного признака социальности детей и молодежи. Методами исследования выступали анализ научной литературы, синтез, систематизация взглядов ученых. Проведенное исследование дало авторам основания для интересных обобщений относительно существенных характеристик субъектности как важного признака социальности детей и молодежи в эпоху общественных трансформаций. Через исследования специфики субъектности в период социальных преобразований авторы предлагают расширять представление об основных тенденциях изменения социальности общества, отдельных социальных групп, личности.

Ключевые слова. Субъектность, социальность, общество, социальные группы, личность, общественные трансформации.

SUMMARY

Rasskazova O., Grigorenko V. Subjectness as an important feature of children and youth sociality in the era of social transformations.

The purpose of the article is an investigation of socio-pedagogical positions of subjectness as an important basis for children and youth socialization, appreciating the necessity to form decision-making capabilities in young generation in the modern era and being a source of personal activity. Research methods were scientific literature analysis, synthesis, generalization, and systematization of scientific views.

Research analysis allowed the authors to draw general conclusion about essential characteristics of subjectness as an important feature of children and young sociality in social transformations era. Thus, subjectness phenomenon is considered as something that is not obvious, but needed to certain conditions for its manifestation. Such external conditions are social transformations, critical events, social situations; so, they require not trivial actions from the subject. The authors considered also personality conscious purpose and motive of activity by which the subject is included in work to be basic requirement for subjectness development in subject. Personality with subjectness has certain effective characteristics; one is the ground of activity, having the motive of such activity with a plan and ways for its implementation. Personality is interested in results, and carrying responsibility for them.

The article advances the view that subjectness is not a permanent quality or subject characteristic. Such property distinguishes subjectness from sociality, since sociality is characterized by greater resistance and stability of existence in the personality integration. Acquired in childhood skills, strategy, experience of social interaction (language, etiquette, social taboos, traditions, mental and behavioural patterns, etc.) always remain with a person (except critical situations: loss of memory, severe mental illness, etc.). Subjectness is a socio-personal characteristic dependent on psychological, social, spatial, and temporal conditions; it can be seen as a situational manifestation of sociality reflected the quality and specificity of acquired human sociality. The authors proposed to extend concept of the major trends of sociality changes within society, separate social groups and subjects through the study of subjectness specificity during public transformations.

Key words: subjectness, sociality, society, social groups, personality, social transformation.